

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės istorijos kolona

GDL Legal History Column

**Rec.: Irena Valikonytė, Rex Iustissimus: Valdovo teismas
Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. pabaigoje – XVI a.,
Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2023.**

Eugenijus Savišcevas

Docentas, humanitarinių mokslų daktaras
Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra
El. paštas: eugenijus.saviscevas@jf.vu.lt

*The first thing we do, let's kill all the lawyers
Šekspyras, Henrikas VI*

Žodžių *teisė*, *teismas* ir *teisėjas* seka skamba kaip vis niūresnę nuotaiką kurianti gama. Tai it kalbėti apie mirtį, laidotuves ir duobkas: visi jie neišvengiami, bet, jei tik įmanoma, norėtusi gyventi be jų, nes, bent jau šiame pasaulyje, teisė – ne apie teisybę, teismas – ne apie jos nustatymą, o teisėjas – greičiau savanaudis pikčiurna nei mažus filosofas. Tad imant į rankas profesorės Irenos Valikonytės knygą verta neišleisti iš akių pasirinktos temos sudėtingumo tiek istorine, tiek šiuolaikine prasme. Šio tyrimo esmę sudaro ne seniai pamirštų istorinių fenomenų iškrapštymas iš šešėlio ir pademonstravimas šiandienos saulės šviesoje, o andainykščių žmonių neišgalvoti rūpesčiai ir jų susidūrimas su teisinės minties (teisės) sistemiška ir (ar) specifiška raiška pačiu aukščiausiu – valdovo teismo – lygmeniu. Akivaizdu, mes nepajėgūs suprasti senųjų laikų teisinės kultūros gelmių, bet pajėgūs po truputį apčiuopti jos esmines formas: Lietuvos didžiojo kunigaikščio teismo organizavimo ypatybes (juk aptariamuoju laikotarpiu valdovas dažniau buvo už šalies ribų, o ir joje būdamas nesėdėjo vienoje vietoje); valdovo teismo rūšis (pasirodo, valdovo teismas galėjo apsieiti be paties valdovo); valdovą,

kaip teisės šaltinį, visų luomų atstovams (nors valdovas dažniausiai rūpinosi kilmingojo luomo teismais); valdovo teismo proceso organizaciją. Paminėtiems keturiems klausimams šioje knygoje skirta po skyrių, kurių skirtingas dydis rodo juose analizuojamų objektų nevienodą atsispindėjimą normatyviniuose teisės dokumentuose ir iki mūsų laikų išlikusiose teismų bylose.

Knygos tekstas skleidžiasi Lietuvos statutų straipsnių ir Lietuvos Metrikos bylų dialektikoje, tai iškeldamas XVI a. teisinės kalbos, procedūrų, papročių ir pan. supratimo problemas, tai pateikdamas jų sprendimo būdus, paremtus gausia faktine medžiaga. Tiesa, tyrime galime pasigesti istorijos šaltinių, esančių už Lietuvos Metrikos teismų bylų knygų, bet istoriografijoje iki šiol neišaiškinta, kiek tie pavieniai plačiai išblaškyti dokumentai gali papildyti Metriką. Bet kuriuo atveju juos surankioti reikia daugybės laiko ir dar nežinia, ar paieškų rezultatas nebus kelios dešimtys gražiai atrodančių, bet nieko naujo neteikiančių nuorodų į archyvų fondus.

Gyva, skaidri autorės kalba perteikia gausybę Lietuvos valdovo teismo ypatybių: teismo vieta, teislaikiai, valdovo teismo tarėjai ir pareigūnai, seniai teisme nebenaudojamos teisminės procedūros, kaip antai: šaukimo į teismą praktika, teisminės lažybos, priešaikos, valdovo kaip teisės šaltinio statusas ir t. t. Visos šios struktūros, organizacijos, institutai ir normos prakalbinami pasitelkus konkrečius atvejus (vienas iš tokių atvejų, vertas mikroistorinio tyrimo, pateikiamas dar ir knygos prieduose). Todėl knyga yra ne XVI a. teisės istorijos vadovėlis, o intensyvi analizė, kurios tikslas – išsiaiškinti, kaip rašytinės teisės raidė sugyveno su teisės praktika. Žinoma, galima pasiginčyti apie kai kuriuos analitinio teksto konstravimo būdus. Ilgos, o net ir trumpos, bet dažnos, į lietuvišką tekstą įterptos neišverstos rusėniškos citatos, be abejonės, sukels nemenkų sunkumų skaitytojams nespecialistams. Tai – autorės užkelta leksinio tikslumo kaina, kuri, deja, yra labai aukšta, gal net per aukšta ne tik tūlam istorijos mylėtojui, bet ir studentui medievistui ir teisės istorija besidominčiam teisininkui. Vis dėlto, suvokiant autorės įdirbio mastą, įsigilinimą į problematiką ir pastangas suteikti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) teisės istorijai lietuvišką veidą, norisi priminti, kad mūsų istoriografija vystėsi prašokdama būtinosios istorinės hermeneutikos stadiją ir jos deramai neišvystė. Lietuvių istoriografijai tokių darbų, kuriuose istoriniai fenomenai įgauna šiuolaikiniam mokslininkui suprantamą reikšmę, vis dar labai stinga, mes vis dar ginčijamės apie tai, ką Michelis Faucoult vadino epistema: kurių lietuviškų žodžių (terminų) sistema geriau nusako svetimomis kalbomis istoriniuose šaltiniuose parašytų teisinių terminų reikšmę. Ši knyga tą ginčą reikšmingai tramdo: autorės panaudotos, išaiškintos, o kartais ir naujai įvestos lietuviškos teisės istorijos sąvokos knygoje rišamos į vieną tinklą – sistemą, kuria galėsime naudotis ateityje.

Be abejo, šioje knygoje nerasime atsakymų į visus XVI a. LDK valdovo teismų istorijai keltinus klausimus. Bet gal ir gerai, kad ji, pasiekusi statutų straipsnių ir Metrikos bylų pozityvistinį išaiškinimo dugną, palieka erdvės ateities tyrimams apie valdovo teismo santykį su seniūnų teismais ir jų savivale, apie XVI a. Europos teisės raidos ypatybes ir santykį su LDK teise, apie Lenkijos teisės kultūros įtaką LDK įvertinimą (ypač leksikos ir sąvokų lygiu) ir apie regionų, kurių atstovai kiekvienu pasitaikiusiu atveju

šnabždėjo valdovui į ausį apie savo išskirtines teises ir savitumus. Taip ateities tyrėjams nurodomos būsimųjų darbų kryptys, kuriomis bus galima žengti apsiginklavus profesorės Valikonytės nukaldintais ir išgalastais įrankiais.

Ši knyga – tai ne plyta, susiliejanti su kitomis plytomis didžiulio istoriografinio pastato mūre, o viena iš kolonų, surišanti sijas ir leidžianti teisės istorijos tyrimų bokštui stiebtis aukštyn.